

К56

3410-р

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КОВАЛЬЧУК ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК: 94(477) "1941/1943": 355.3(477.41/42)

**ПОЛІТИЧНО-ВІЙСЬКОВІ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СКЛАДОВІ
ДІЯЛЬНОСТІ ОУН ТА УПА НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ І
ЗАХІДНИХ РАЙОНІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (ВІЙСЬКОВА ОКРУГА
«ТЮТЮННИК») У 1941–1943 РР.**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2012

8421
НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії та етнополітики Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Даниленко Віктор Михайлович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України
другої половини ХХ ст.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Чернега Петро Макарович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри етнології;

кандидат історичних наук, доцент
Патриляк Іван Казимирович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри новітньої
історії України.

Захист відбудеться "15" червня 2012 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "15" червня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розбудова незалежної Української держави, налагодження в суспільстві діалогу між носіями різної ідеології, представниками політичних партій і громадських організацій зумовили перегляд і переоцінку низки моментів національного минулого. Обстановка ідеологічного плюралізму, можливість доступу дослідників до закритих раніше архівних сховищ виявили необхідність всебічного та поглибленого вивчення історії українського державотворення, зокрема й теми історії українського націоналістичного Руху Опору періоду Другої світової війни. Проблема діяльності ОУН та УПА впродовж останніх півтора десятка років стала об'єктом уваги багатьох вітчизняних учених.

Актуальність цієї теми посилюється фактичною відсутністю комплексного дослідження політично-військових і соціально-економічних аспектів діяльності ОУН та УПА в період нацистської окупації території Житомирської і західної частини Київської областей, які навесні 1943 р. увійшли до упівської військової округи “Тютюнник”. Проте в ході цього дослідження встановлено, що українські націоналісти структурно об'єднали ці регіони ще в липні 1941 р., під час їхнього освоєння похідними групами. Увага більшості попередніх наукових напрацювань зосереджувалася в основному на західноукраїнських теренах, що не дає можливості чітко визначити всеукраїнський аспект діяльності українських націоналістів. А в той же час їхня присутність на Житомирщині й західній частині Київщини займала важливе місце в історії українського націоналістичного Руху Опору, який на різних етапах боротьби мав свої особливості. Регіональні аспекти політично-військової та соціально-економічної діяльності структур українських націоналістів ще потребують належних розробок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках наукового напрямку “Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти”, що розробляється в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, і відповідно до науково-дослідницької тематики кафедри історії та етнополітики Інституту української філології “Розвиток освіти в Україні у ХХ ст.” Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова 29 січня 2009 р. (протокол № 5) та уточнена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова 26 грудня 2011 р. (протокол № 5).

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу, узагальнення, критичного переосмислення наявної історіографічної бази та неопублікованих джерел розкрити особливості політично-військових і соціально-економічних складників діяльності ОУН та УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей (військова округа “Тютюнник”) у роки нацистської окупації.

Вказана мета конкретизується такими завданнями:

– проаналізувати стан наукового розроблення проблеми та джерельну базу дослідження;

– визначити ідейно-політичні засади двох фракцій ОУН і передумови, які призвели до поширення їхнього впливу на Житомирську й західні райони Київської областей;

– охарактеризувати основні напрямки політичної, соціально-економічної та культурно-освітньої діяльності українських націоналістів під час становлення нацистського окупаційного режиму в 1941 рр.;

– дослідити діяльність мережі ОУН(Б) у період нацистської окупації та здійснення нацистськими каральними органами репресій українських націоналістів;

– простежити політичну і військову активність ОУН(Б) та УПА на Житомирщині й західній Київщині в 1943 р. під час протистояння із німецькою і радянською сторонами;

– висвітлити особливості реорганізації побудови бандерівського військового та організаційного підпілля в Україні на завершальному етапі нацистської окупації, зокрема в Житомирській та західних районах Київської областей.

Об'єктом дослідження є український націоналістичний Рух Опору періоду Другої світової війни.

Предметом дисертаційної роботи виступають політично-військові та соціально-економічні складники діяльності ОУН і УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей (військова округа “Тютюнник”) у 1941–1943 рр., їхні стосунки з основними зовнішніми силами Другої світової війни, зокрема Німеччиною та СРСР.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період від 1941 до 1943 р. Нижньою хронологічною межею обрано напад Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р., який створив умови для діяльності на території Наддніпрянщини українських націоналістів в особі двох фракцій ОУН. Верхня межа дослідження зумовлена звільненням частинами Червоної армії від німецьких військ території Київської та Житомирської областей, що дозволило повною мірою встановити тут радянську владу і розпочати боротьбу з метою ліквідації організованого підпілля ОУН та УПА збройними формуваннями СРСР.

Територіальні межі дослідження в основному охоплюють Житомирську і західну частину Київської областей, які в 1943 р. увійшли до групи УПА “Тютюнник”. Вихід за вказані межі зумовлений необхідністю розгляду важливих історичних подій, пов'язаних із ОУН та УПА.

Методологічну основу дисертації складають наукові принципи та методи, а саме: історизму, аналізу та синтезу, аналогій, дедукції, діалектичності історичних подій і явищ, логічності, об'єктивності, порівняння, узагальнення. Також особлива увага приділялася архівній евристиці, виявленню, систематизації, зіставленню і критичному опрацюванню джерел. Це дозволило реконструювати політично-військові та соціально-економічні складники діяльності ОУН і УПА на території Житомирської та західних районів Київської областей у 1941–1943 роках.

Наукова новизна полягає в означенні та розробленні актуальної теми, що на сьогодні ще не дістала в історичній науці всебічного й об'єктивного

висвітлення. Здійснене дослідження дає підстави сформулювати положення та висновки, що містять наукову новизну й виносяться на захист.

Вперше:

- здійснено комплексне історичне дослідження політично-військових і соціально-економічних аспектів діяльності ОУН та УПА в роки нацистської окупації на терені Житомирської і західних районів Київської областей;

- проаналізовано і систематизовано історіографічну та джерельну базу, які розкривають основні аспекти діяльності українських націоналістів на Житомирщині та західній Київщині протягом 1941–1943 рр.;

- виявлено значний масив архівних документів і матеріалів, що дозволило увести в науковий обіг нову історичну інформацію;

- визначено, що рух ОУН та УПА на цій території був добре організованим, на початку нацистської окупації активно сприяв утворенню органів української допоміжної адміністрації, культурно-освітніх, соціальних і релігійних закладів, розбудував чітку мережу, поширювався практично по всій Житомирщині й західній Київщині та мав підтримку зі сторони частини місцевого населення;

- встановлено, що в 1943 р. українські повстанці, відповідно до прийнятих своїм вищими політичним керівництвом програмних засад, у межах новоствореної групи “Тютюнник” розгорнули збройну боротьбу з окупаційними військами і їхніми посібниками та загонами радянських партизан.

Уточнено, що:

- у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, котрі певним чином досліджували обрану нами тему, міститься ціла низка неточностей і свідомих фальсифікацій;

- у сучасній історичній науці актуальними є краєзнавчі дослідження, зокрема вивчення регіональних аспектів діяльності українського націоналістичного руху.

Дістало подальшого розвитку:

- осмислення взаємозв'язку загальноукраїнської та регіональної історії як свідчення важливості локальної складової у глобальних процесах;

- вивчення культурно-освітніх і соціально-економічних складників діяльності українських націоналістів у Житомирській і західних районах Київської областей впродовж нацистської окупації;

- дослідження утворення і діяльності місцевих бойових груп УПА і координація їхніх військових акцій із рейдуючими загонами.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в можливості використання фактичного матеріалу й отриманих результатів дослідження в подальшому вивченні українського націоналістичного Руху Опору середини ХХ ст., написанні підручників, монографій, статей, пов'язаних із регіональною історією України, розробленні нормативних і спеціальних курсів вітчизняної історії, узагальнювальних українознавчих праць для студентів вищих навчальних закладів. Фактичний матеріал дисертації може бути використаний у підготовці експозицій Житомирського краєзнавчого

музею. Крім цього, отримані результати дослідження можуть бути доповненням до підсумкових тез робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН та УПА і сприяти подоланню ще радянських стереотипів суспільної свідомості.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки роботи оприлюднені й обговорені на засіданнях кафедри історії та етнополітики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, апробовані в доповідях і повідомленнях на I Міжнародній науково-практичній конференції молодих науковців, аспірантів, магістрантів “Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” (Рівне, 2009), на II, III та IV Волинській Міжнародній історико-краєзнавчій конференціях (Житомир, 2009, 2010, 2011), на Міжнародній науковій конференції “Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги)” (Київ, 2010), на VI Міжнародній науковій конференції “Знаки питання в історії України: регіональний вимір” (Ніжин, 2010), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Українська державно-соборницька ідея: історико-філософський дискурс” (Київ, 2011), на науково-практичній конференції “День науки історичного факультету 2011” (Київ, 2011), на щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу НПУ імені М. П. Драгоманова “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2009, 2010, 2011).

Публікації. Основні результати дисертації викладені в 1 монографії (у співавторстві), 9 статтях, із яких 8 – у фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (12 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури, 8 додатків. Загальний обсяг дисертації – 286 с., з них основна частина складає 193 с., список використаних джерел і літератури – 68 с. (647 позицій), додатки – 25 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі здійснено загальну постановку проблеми, обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету й завдання наукового пошуку, його об'єкт і предмет, визначено хронологічні рамки й територіальні межі дослідження, методологічну основу, вказано на наукову новизну, практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію та публікацію результатів дослідження і його структуру.

У першому розділі “Історіографія, джерельна база і методологія дослідження” аналізуються ступінь наукового розроблення проблеми та стан джерельної бази дисертаційної роботи.

Загалом історіографію проблеми тематично можна поділити на 4 групи: радянську, українську еміграційну, сучасну українську (в тому числі еміграційну), зарубіжну.

Радянська історіографія зводилася до критики та компрометації національного руху, наголос було зроблено на його співпраці з представниками німецької влади й антирадянській спрямованості боротьби, а матеріал тенденційно підбирався та виривався із загального контексту, де ОУН трактувалася як одна з найреакційніших ланок у системі політичних організацій класових ворогів, а УПА – не більше як банда злочинців.

Ці тенденції радянської історичної науки найповніше виявилися в роботах В. Беляєва, В. Войтка, В. Давиденка, С. Даниленка, В. Замлинського, А. Лихолата, Т. Ржезач, В. Руднева, В. Чередниченко та ін.¹

Все ж у деяких працях радянських авторів наявні важливі фактичні дані з політично-військового і соціально-економічного аспекту діяльності ОУН та УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей. Необхідно відзначити роботи українського радянського публіциста К. Дмитрука².

Наукові дослідження історії українського національного руху представників української еміграції також позначені деякими особливостями. Варто відзначити, що під час створення цих досліджень авторам певною мірою бракувало документальних джерел, із яких лише частина потрапила за кордон, простежується також політична заангажованість, пропагандистське забарвлення, емоційна упередженість авторів.

В еміграційній історіографії сформувався два напрямки, в рамках яких визначається ідейна приналежність та особиста симпатія авторів, – пробандерівський і промельниківський.

Пробандерівський напрямок відкривають публікації П. Мірчука³, який

¹ Беляєв В. Під чужими прапорами / В. Беляєв, М. Рудницький. – К., 1958. – 292 с.; Беляєв В. П. Я звинувачую! / [Пер. на укр. мову з доповненнями] / В. П. Беляєв. – К., 1980. – 154 с.; Войтко В. І. Найманці і прислужники імперіалізму / В. І. Войтко. – К., 1955. – 80 с.; Давиденко В. Українська повстанська армія : шлях ганьби і злочинів / В. Давиденко. – К., 1989. – 48 с.; Даниленко С. Т. Дорогою ганьби і зради : Історична хроніка / С. Т. Даниленко. – К., 1972. – 339 с.; Лихолат А. Национализм – враг трудящихся : анализ исторического опыта борьбы против национализма / А. Лихолат. – М., 1986. – 350 с.; Ржезач Т. Розшукуються... / Т. Ржезач, В. Цуркан. – К., 1989. – 234 с.; Руднев В. Українські буржуазні націоналісти – агенти міжнародної реакції / В. Руднев. – К., 1955. – 216 с.; Чередниченко В. Націоналізм проти нації / В. Чередниченко. – К., 1970. – 192 с.; Чередниченко В. П. Анатомія зради. Український буржуазний націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму / В. П. Чередниченко – К., 1978. – 334 с.

² Дмитрук К. Безбатченки : правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР / К. Дмитрук. – Львів, 1974. – 239 с.; Дмитрук К. Є. Жовто-блакитні банкроти : [документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті] / К. Є. Дмитрук. – К., 1982. – 399 с.

³ Мірчук П. Акт відновлення української державності 30 червня 1941 року (його генеза та політичне й історичне значення) / П. Мірчук. – [2-ге вид.] – Мюнхен, 1953. – 64 с.; Мірчук П. Революційний змаг за УССД. (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”). Т. I. Союз українських політ’язнів / П. Мірчук. – Нью Йорк – Торонто – Лондон, 1985. – 222 с.; Мірчук П. Революційний змаг за УССД. (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”). Т. II. Союз українських політ’язнів / П. Мірчук. Нью Йорк – Торонто – Лондон, 1987. – 280 с.; Мірчук П. Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка) : командир армії безсмертних / П. Мірчук.

одним із перших в українській історіографії зробив спробу подати повну і систематичну історію ОУН, широко залучив документальний матеріал про формування ідеологічних засад, тактики і стратегії бандерівців у період нацистської окупації території України. Комплексною тематичною публікацією є робота безпосереднього учасника тих подій Лева Шанковського⁴. Відомим у діаспорі науковцем, автором ряду праць був А. Бедрій⁵. Він у привабливих тонах зобразив історію ОУН(Б), не уникнув однобокості у висвітленні багатьох фактів, а подекуди й перебільшень.

У ґрунтовній праці Косика⁶ діяльність мельниківської ОУН не замовчується, однак автор вважає, що реальний спротив обом тоталітарним системам чинила винятково бандерівська ОУН.

Часткові дослідження діяльності ОУН(М) на теренах Житомирської і західних районів Київської областей представлені в роботах авторів промельниківського напрямку Я. Шумелди⁷ і Г. Полікарпенко⁸. Біографічні дані про окремих діячів мельниківського руху, зокрема про О. Ольжича (Кандибу), О. Яценюка ("Волинця") та інших, зібрані в публікації В. Вериги⁹.

Концептуальну еволюцію у вітчизняній історичній науці пройшло дослідження українського націоналістичного Руху Опору в Другій світовій війні за період від проголошення державної незалежності України до сьогодення. Важливим досягненням вітчизняної історіографії на межі ХХ і ХХІ століть є монографії А. Кентія, присвячені діяльності українських націоналістів¹⁰. У праці В. Ковальчука¹¹ здійснено ґрунтовний аналіз джерельної бази та виявлено організаційну структуру націоналістичного руху.

– Нью-Йорк – Торонто – Лондон, 1970. – 269 с.; Мірчук П. Українська Повстанська Армія : 1942–1952 / П. Мірчук. – Мюнхен, 1953. – 319 с.

⁴ Шанковський Л. Похідні групи ОУН : Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр. / Л. Шанковський. – Мюнхен, 1958. – 370 с.

⁵ Бедрій А. ОУН і УПА / А. Бедрій. – Нью-Йорк – Лондон – Мюнхен – Торонто, 1983. – 64 с.; Бедрій А. Українська держава відновлена Актом 30 червня 1941 р. / А. Бедрій // Дзвони Підгір'я [Калуш] – липень 1991. – № 5. – 32 с.

⁶ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. – 660 с.

⁷ Шумелда Я. Похід ОУН на Схід / Я. Шумелда. – Львів, 1991. – 35 с.

⁸ Полікарпенко Г. Організація Українських Націоналістів під час Другої світової війни / Г. Полікарпенко. – [4-те вид., доп.]. – Б. м., 1951. – 148 с.

⁹ Верига В. Втрати ОУН у Другій світовій війні або "Здобудеш українську державу або загинеш у боротьбі за неї" / В. Верига. – [2-ге вид., випр.]. – Торонто, 1991. – 208 с.

¹⁰ Кентія А. В. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956 : [історико-архівні нариси]. Т. 1 : Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942 / А. В. Кентія. – К., 2005. – 332 с.; Т. 2 : Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942–1956. – К., 2008. – 415 с.; Кентія А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів в 1941–1942 рр. / А. В. Кентія. – К., 1999. – 201 с.; Кентія А. В. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. / А. В. Кентія. – К., 1999. – 287 с.

¹¹ Ковальчук В. Діяльність ОУН(Б) та Запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941 – 1944 рр.) : [монографія] / В. Ковальчук – Торонто – Львів, 2006. – 512 с. (Літопис УПА. Бібліотека ; т. 7).

В дослідженні А. Русначенка¹² в загальному контексті визначено місце українських націоналістів Житомирщини і західної Київщини.

Діяльність українських націоналістів у всеукраїнському масштабі висвітлена у збірниках документів, які упорядкував та опублікував В. Сергійчук¹³.

Найбільш повно і системно на сьогодні висвітлена структура і діяльність національного руху на території Житомирської області в роботі В. Жилюк¹⁴. У публікаціях М. Шелюга¹⁵, незважаючи на достовірність частини фактажу і залучених джерел, продовжують використовуватися ідеологічні кліше і факти співпраці українських націоналістів із нацистськими окупантами.

Зарубіжна історіографія українського національного руху представлена роботами Г. Мотики, Дж. Армстронга, Б. Кравченка¹⁶. Окремі фактичні дані про діяльність українських націоналістів та органів влади на Житомирщині містяться у працях В. Лауер¹⁷.

Таким чином, історіографічний аналіз засвідчує, що проблема політично-військових і соціально-економічних складових діяльності ОУН та УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей (ВО "Тютюнник") у роки нацистської окупації залишається малодослідженою. Попереднє звернення до діяльності українських націоналістів на цій території мотивувалося необхідністю його дискредитації (радянська історіографія), апологетики (пропагандистська література українських націоналістів) і показу в загальноукраїнському контексті діяльності інших гілок українського національно-визвольного руху.

Джерельну базу дисертації складають документи й матеріали, частина з яких уперше вводиться в науковий обіг, низки центральних та обласних архівів

¹² Русначенко А. М. Народ збурений : Нац.-визвол. рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. М. Русначенко. – К., 2002. – 519 с.

¹³ Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни : нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К., 1996. – 496 с.; Сергійчук В. Український здвиг : Наддніпрянина. 1941–1955 / В. Сергійчук. – К., 2005. – 836 с.

¹⁴ Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр. : [монографія] / В. М. Жилюк. – Рівне, 2008. – 308 с.

¹⁵ Шелюг М. Вони несли біду, або юридична оцінка діяльності ОУН-УПА / М. Шелюг. – Житомир, 1999. – 60 с.; Шелюг М. ОУН : сторінки історії / М. Шелюг. – Житомир, 1997. – 48 с.; Шелюг М. Правди не сховаси! : збірка документальних оповідань про діяльність ОУН-УПА / М. Шелюг. – Житомир, 1996. – 48 с.

¹⁶ Motyka G. *Ukrainska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukrainkiej Powstanczej Armii* / G. Motyka. – Warszawa, 2006. – 720 stron.; Armstrong J. A. *Ukrainian nationalism* / J. A. Armstrong. – [3rd ed.]. – Colorado, 1990. – 271 p.; Krawchenko B. *Soviet Ukraine under Nazi Occupation, 1941–1944 / Ukraine during World War II. History and its aftermath. A Symposium.* – Edmonton, 1986. – 291 p.

¹⁷ Lower W. *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine* / Wendi Lower. – Role : The University of North Carolina Press 307 p.; Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер ; [пер. з англ. С. Колюмійця, Є. Ровного]. – К. : Зовнішторгвидав України ; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. – 368 с.

України, збірники опублікованих документів і матеріалів, мемуарна література, преса періоду Другої світової війни.

Використані у процесі дослідження архівні документи й матеріали представлені в 30 фондах шести архівів України: це матеріали самих українських націоналістів, німецькі та радянські документи, архівно-слідчі справи органів внутрішніх справ і державної безпеки СРСР та ін.

Архівні документи, залучені до дисертаційного дослідження, – це фонди шести архівів України. В окупаційному фонді 3026 (“Рейхскомісарат України, м. Рівне”. 1940–1944 рр.) Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) окремі справи розкривають адміністративно-територіальну структуру генеральних комісаріатів “Житомир” і “Київ”. У ф. 3833 (“Краєвий провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях”. 1933–1947 рр.) подається офіційне листування очільників Житомирських міського та обласного управлінь із головою УДП Я. Стецьком. Окремо представлені звіти про рейди груп “Тютюнник” і “Заграва”. Організаційно-розпорядче діловодство УПА розміщене в окремих документах фондів 3836 і 3838 (“З’єднання західних груп Української повстанської армії “УПА-Захід”. 1942–1945 рр. та “З’єднання Української Повстанської Армії “УПА-Північ”. 1942–1945 рр.). Ф. КМФ–8 (“Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистської окупаційної адміністрації і командування вермахту, що діяли на окупованих східних територіях”. 1939–1945 рр.) містить німецькі документи, які стосуються господарського й освітньо-культурного стану українських земель.

Політична, соціально-економічна і військова діяльність ОУН та УПА на Житомирщині та західній Київщині в роки нацистської окупації представлена в Центральному державному архіві громадських об’єднань України (ЦДАГО України) в основному радянськими і німецькими документами. У ф. 1 (“Центральний Комітет Комуністичної партії України”. 1917–1991 рр.) у німецьких “Повідомленнях з окупованих східних областей” є дані про діяльність оунівців у Центральній Україні. У ф. 57 (“Колекція документів з історії Комуністичної партії України”. 1870–1966 рр.) розміщені справи партійних органів, які відстежували дії українських націоналістів. Ф. 62 (“Український штаб партизанського руху (УШПР)”. 1942–1946 рр.) містить шифротелеграми командирів партизанських загонів та з’єднань в УШПР, у яких повідомляється і про рух українських націоналістів. Інформація про дії українських націоналістів на території Житомирщини подана у справах ф. 65 (“З’єднання партизанських загонів Житомирської області”. 1941–1944 рр.).

Важливе значення для дослідження теми дисертації мають архівні матеріали Державного архіву Житомирської області. У радянських матеріалах ф. П–1376 (“Підпільні організації і партизанські загони, які діяли в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1943 рр. на території Житомирської області”. 1941–1980 рр.) діяльність українських націоналістів характеризується у звітах окремих осіб, підпільних груп, районних комітетів

та організацій. У ф. П-2668 (“Фонд спогадів”. 1955–19.. гг.) колишні учасники радянського підпілля згадують про вплив оунівців на місцеве населення в перші місяці війни. У німецьких повідомленнях ф. Р-1151 (“Житомирський генералкомісаріат”. 1941–1943 рр.) підкреслюється значення і масштаб діяльності похідних груп ОУН, розкривається перебіг репресій оунівців окупаційними каральними органами. Головним чином про господарське й освітнє життя Житомирської області інформують документи ф. Р-1153 (“Житомирське обласне управління”. 1941–1943 рр.). У дослідженні використовувалися також справи ф. Р-5013 (“Архівно-слідчі справи репресованих, засуджених несудовими органами НКВС”. 1992–... рр.), які стосуються діяльності культурних закладів Житомира в період нацистської окупації, а також справи, тих хто співчував ОУН.

У Держархіві Рівненської області низка справ ф. Р-30 (“Колекція матеріалів ОУН-УПА, що діяли на території Рівненської області”. 1936–1957 рр.) містить інформацію про ватажків націоналістичного підпілля “Верешаку”, “Романа”, “Негуса”, “Бистрого”, які діяли на Житомирщині й західній Київщині. Окремі справи фонду становлять зібрання друкованих видань українських націоналістів “Вісник української інформаційної служби”, “Вісті”, “До зброї”, “Вільна Україна”, “Ідея і чин”, “Інформатор” та “По Україні”.

Документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України предстанені в дисертації ф. 2 (“Управління боротьби з бандитизмом МВД, Управління 2–Н та 4–те управління МГБ–КГБ УРСР”. 1940–1965 рр.), де наявні окремі дані про діяльність підпілля ОУН(Б) на території Житомирської області впродовж 1943 р. Цінними для розширення й уточнення структури і масштабу діяльності українських націоналістів на Житомирщині та західній Київщині є справи ф. 5 (“Кримінальні справи на нереабілітованих осіб”. 1919–1991 рр.). Справи ф. 13 (“Колекція друкованих видань КДБ УРСР”. 1920–1992 рр.) містять як документи самих українських націоналістів, так і зроблені на їхній основі окремі довідки та узагальнювальні звіти.

Основним складником джерельної бази нашого дослідження є архівно-слідчі справи архіву Управління Служби безпеки України в Житомирській області. Опрацьовані нами справи розміщені у двох фондах – основному і припиненому. Зазвичай, у припиненому фонді зберігаються слідчі справи на тих людей, які були симпатиками і сприяли українським націоналістам. До основного фонду віднесені справи членів ОУН та УПА, що містять агентурно-слідчі та оперативні дані.

Під час підготовки дисертації, окрім неопублікованих джерел, нами були використані збірники документів і матеріалів радянського періоду¹⁸, українські

¹⁸ Історія застерігає : трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни / [кер. кол. упоряд. В. М. Немятий]. – К., 1986. – 264 с.

еміграційні видання¹⁹, археографічні публікації, що вийшли в роки незалежності України²⁰, та польські збірники українських документів і матеріалів²¹.

Важливе значення для з'ясування суті проблеми й уточнення певних моментів має мемуарна література, яка тематично поділяється на спогади учасників українського націоналістичного руху²² і радянську мемуаристику²³.

У дисертаційному дослідженні використані пресові видання періоду Другої світової війни: це житомирські підкупаційні газети, створені та певний час контрольовані українськими націоналістами, "Українське Слово", "Перемога", "Голос "Волині", рівненський часопис "Волинь", бердичівське видання "Нова Доба" і берлінська газета української політичної еміграції "Український Вісник".

Методологічна база дослідження. Найприйнятнішим у рамках нашого дослідження виявився культурно-антропологічний підхід до вивчення української історії в контексті загальносвітового історичного поступу. Це дозволило нам створити певний об'ємний образ досліджуваної ситуації, коли відбувалося проникнення похідних груп обох ОУН на вказану територію, визначити узагальнену модель поведінки членів ОУН та УПА на Житомирщині й західній Київщині, виявити ставлення місцевого населення до українських націоналістів і пропагованої ними ідеології.

За допомогою діалектичного методу було визначено не лише джерела розвитку явища українського націоналізму, але й розглянуто історичні факти як процес, який залежить як від внутрішніх потенційних можливостей суб'єкта діяльності, так і від умов актуалізації цих потенцій у матеріальній історичній дійсності. Логічний метод допоміг перейти до теоретичного осмислення й наукових узагальнень розрізнених фактів, явищ і процесів.

Також до методологічної основи цього дослідження одночасно увійшли базові принципи історичного пізнання (історизму, системності, об'єктивності, соціального

¹⁹ ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби : 1929–1955. – Б. м., 1955. – 371 с.; УПА в світлі німецьких документів. Кн. 1 : 1942 – червень 1944 / [упоряд. Т. Гунчак; відп. ред. Є. Штендера]. – Торонто, 1983. – 256 с. – (Літопис УПА ; т. 6).;

²⁰ Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 : [збірник документів і матеріалів]. – Львів – Київ, 2001. – 556 с.; ОУН в 1941 році : [документи]. Ч. 1 / [упоряд. : О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук; відп. ред. С. Кульчицький]. – К., 2006. – 336 с.; ОУН в 1942 році : [документи]. / [упоряд. : О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук; відп. ред. С. Кульчицький]. – К., 2006. – 243 с.; ОУН і УПА в 1943 році : [документи]. / [упоряд. : О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук; відп. ред. С. Кульчицький]. – К., 2008. – 347 с.

²¹ Poliszczuk W. Nacionalizm ukraiński w dokumentach. Integralny nacionalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu : w 5 t. / W. Poliszczuk. – Toronto, 2002. –Т. 4 : Dokumenty z zakresu działań struktur nacionalizmu ukraińskiego w okresie od 1920 do grudnia 1943 roku (część 2). – 2002. – 524 s.

²² Гіммельрайх Кость. Спогади командира відділення особливого призначення „УПА-Схід” : [спогади] / Кость Гіммельрайх. – Торонто, 1987. – 270 с. (Літопис УПА ; т. 15); Клямишин Микола. В поході до волі. Спомини / Микола Клямишин. – Т. 1. – Торонто, 1975. – 429 с.; Скорупський М. Туди де бій за волю : (спогади курінного УПА Максима Скорупського – Макса) / М. Скорупський. – К., 1992. – 352 с.

²³ Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат / С. А. Ковпак. – К., 1979. – 288 с.; Наумов М. І. Західний рейд (щоденник партизанського командира) / М. І. Наумов. – К., 1969. – 276 с.; Руднев С. В. Щоденник про Карпатський рейд / С. В. Руднев. – К., 1948. – 88 с.

підходу) та методи історіографічного пізнання – аналізу і синтезу, системно-структурного і проблемного підходу, історико-хронологічного, історико-ситуаційного, порівняльного, синхронного, ретроспективного та ін.

Сформувані закономірності розвитку суспільно-політичних і соціально-економічних процесів на Житомирщині й західній Київщині впродовж нацистської окупації дозволили методи аналогій, дедукції, узагальнення. Особлива увага в науковій праці приділялася архівній евристиці, виявленню, систематизації, зіставленню і критичному опрацюванню джерел, що сформували основу дослідницького процесу і безпосередньо впливали на його результат.

Отже, джерельна база є змістовно і тематично широкою, що в поєднанні з новітніми методологічними принципами дозволило вирішити основні дослідницькі завдання дисертаційної роботи.

У другому розділі **“Організаційна і державотворча діяльність ОУН (липень – грудень 1941 р.)”** розглянуто проникнення і весь спектр діяльності похідних груп обох ОУН на території Житомирської і західних районів Київської областей. Оунівські фракції створили свої розгалужені організаційні мережі. Члени ОУН(Б) із-поміж українських націоналістичних сил стали також першими жертвами нацистського окупаційного режиму. Хвиля масових арештів бандерівців на Житомирщині й західній Київщині проходила з кінця серпня і до середини вересня 1941 р. Активісти ОУН(М) були піддані репресіям після відзначення 20-ї річниці Базарської трагедії, в кінці листопада – на початку грудня 1941 р. Отже, на кінець 1941 р. дві фракції ОУН опинилися поза окупаційним законом і перейшли в підпілля.

У період активної діяльності на Житомирщині й західній Київщині українські націоналісти організували органи влади, які в історіографії отримали назву допоміжної або корінної адміністрації. За перший місяць діяльності оунівців на терені майбутньої військової округи “Тютюнник” були створені сільські, районні, міські та обласне управління. Найбільш плідними з них були Житомирське обласне та міське управління, Бердичівське міське і районне управління, Андрушівське, Житомирське, Коростишівське, Макарівське і Попільнянське районні управління. Пріоритетним напрямком роботи цих управлінь було налагодження господарства і забезпечення населенню необхідних соціально-економічних умов життя. Існування Житомирського обласного управління, частиною відділів якого керували члени ОУН(М), тривала до середини листопада 1941 р. Після приходу на решту території райхскомісаріату “Україна” цивільної німецької адміністрації у кінці листопада 1941 р. Житомирське обласне управління було ліквідоване, решта ж органів місцевої влади перейшла під контроль нацистських окупаційних структур.

Надзвичайно плідною була діяльність українських націоналістів у культурно-освітній і соціально-економічній сферах. Мельниківці заснували в Житомирі газету “Українське Слово”, яка після виходу тут 19 чисел була переведена до Києва. Під ідеологічним впливом обласного проводу ОУН(М) перебували також житомирські часописи “Перемога”, “Голос Волині” та

бердичівське видання “Нова Доба”. Підтримка частини місцевого населення дозволила оунівцям відновити роботу більшості навчальних закладів краю. Для чотири- і семирічних українських шкіл були створені нові навчальні плани та програми. У Житомирі й багатьох районних центрах розпочали працювати гімназії, училища і технікуми. В обласному центрі відновили свою роботу вчительський і сільськогосподарський інститути. У нових умовах відбулася українізація репертуару місцевих театрів. Прикладом цього були Житомирський, Бердичівський і Коростишівський міські українські театри. Театральні гуртки, які створювались у рамках товариства “Просвіта”, існували практично у всіх великих селах Житомирщини і західної Київщини. У Житомирі був створений обласний український клуб “Січ”, який залучав молодь до футбольної, баскетбольної, волейбольної, гімнастичної та інших тренувальних секцій.

Отже, члени обох ОУН освоїли Житомирщину і західну Київщину в липні 1941 р. та розгорнули тут активну діяльність, яка відобразилася у створенні організаційних мереж, налагодженні роботи органів української адміністрації та відновленні культурно-освітньої і соціально-економічної сфери життя населення.

У третьому розділі **“Існування і функціонування мережі ОУН(Б) в умовах нацистського окупаційного режиму протягом 1942 р.”** висвітлено процес становлення структур нацистського окупаційного режиму на територіях Житомирської та західних районів Київської областей і діяльність мережі українських націоналістів протягом 1942 р.

Нацистська цивільна адміністрація була запроваджена на Житомирщині й західній Київщині ще з кінця 1941 р. Однак саме в 1942 р. ці території повністю перебували під її контролем. Житомирська і Київська області були включенні до генеральних округів (генеральних комісаріатів) “Житомир” і “Київ”. Нацисти заборонили тут будь-яку політичну і громадську діяльність місцевого населення. Для окупаційної адміністрації головним завданням була експлуатація людських, матеріальних і природних ресурсів, що спричинило незворотні жертви серед військовополонених і цивільного населення, нанесло величезні збитки народному господарству регіону. Саме у складних і жорстоких умовах нацистського окупаційного режиму й розгорнулася діяльність оунівських осередків на Житомирщині й західній Київщині.

Діяльність українських націоналістів на території Житомирської і західних районів Київської областей у 1942 р. мала низку суттєвих відмінностей. Створені на початку нацистської окупації осередки та керівні центри мельниківців після репресій припинили свою діяльність. Більша частина колишнього активу ОУН(М) у 1942 р. перейшла до ОУН(Б), члени якої спромоглися краще організувати власне підпілля. Подальше дослідження історії ОУН А. Мельника, окрім зазначеної обставини, ускладнюється ще й відсутністю на цей час достовірної джерельної бази. Тому висвітлення діяльності українських націоналістів на Житомирщині й західній Київщині протягом 1942–1943 рр. стосується винятково ОУН С. Бандери.

У лютому – березні 1942 р. бандерівська підпілля мережа майбутньої військової округи УПА “Тютюнник” зазнала масштабних репресій нацистських

каральних органів. Постраждало, зокрема, і керівництво обласного проводу ОУН(Б). Проте до літа 1942 р. новим очільникам обласної мережі вдалося відновити роботу розгромлених організаційних ланок. У цей період у лави бандерівської Організації вступила значна кількість місцевих жителів. Із середини 1942 р. на території Житомирської і західних районів Київської областей районні та низові оунівські осередки об'єднують в окружні проводи. Ця практика показала, що окружними проводами краще керувати і координувати дії. На Житомирщині в 1942 р. діяв ще й Олевський надрайонний провід, до якого входили Олевський і Словечанський райони. Його керівником був Ф. Воробець ("Верешака").

Узагальнюючи роботу ОУН(Б) у 1942 р., варто відзначити, що як керівництво, так і її рядові члени перебували в пошуках оптимальної стратегії і тактики діяльності на окупованих українських територіях.

Четвертий розділ **"Діяльність мережі ОУН(Б) і військових формувань УПА протягом 1943 р."** розкриває особливості діяльності членів бандерівської Організації на території військової округи УПА "Тютюнник".

У 1943 р. ОУН(Б) постала лідером українського самостійницького підпілля, концентруючи навколо себе його діяльність. Відповідно до вироблених на III конференції і III надзвичайному великому зборі ОУН положень бандерівці перейшли до активного формування власних військових сил і збройної боротьби за незалежну Українську державу. Мережа українських націоналістів у той час набула найбільших масштабів, що у свою чергу викликало репресії з боку нацистської окупаційної влади. Проте вони вже не завдали оунівцям таких втрат, як 1942 р. У 1943 р. структура Житомирського обласного проводу ОУН(Б) складалася вже з чотирьох округів: Бердичівського, Житомирського, Пулинського і Попільнянського; у західних районах Київщини існував Макарівський окружний провід, діяли декілька районних та окремі оунівські осередки.

Наприкінці весни, влітку 1943 р., існуючі на терені Волині та Полісся формування УПА були реорганізовані. Для повстанських загонів визначалися чіткі межі їхньої діяльності, створювалися групи УПА, однією з яких була група або військова округа (ВО) "Тютюнник", яка розповсюдила свою діяльність на територію Житомирської та північно-західні райони Київської областей. На цих теренах були створені такі військові округи: Андрушівський, Бердичівський, Житомирський, Звягельський (Новоград-Волинський), Овруцький і Фастівський. У середині травня 1943 р. керівником групи "Тютюнник" став Ф. Воробець ("Верешака"). Основною формою тактики українських повстанців у ВО "Тютюнник" був рейд. Із травня 1943 р. відділи УПА розпочали великі рейди Правобережною Україною, зокрема територією Житомирської і західних районів Київської областей. Ці рейди з незначними перервами тривали до листопада 1943 р., коли частини Червоної армії звільнили Київську і вперше – частину Житомирської області. Поряд із рейдуючими загонами УПА на території військової округи "Тютюнник" діяли місцеві упівські боївки, які узгоджували з ними свої дії.

Таким чином, у 1943 р. діяльність бандерівської ОУН на теренах військової округи “Тютюнник” відзначалася значною політичною і військовою активністю.

У висновках сформульовано основні результати дослідження, які винесено на захист.

– Аналіз наукової літератури з досліджуваної теми засвідчив, що в історіографії відсутнє системне, комплексне дослідження, в якому було б висвітлено політично-військові та соціально-економічні складові діяльності ОУН і УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей (військова округа “Тютюнник”) у 1941–1943 рр. Виявлена джерельна база, що складається з неопублікованих архівних матеріалів, збірників документів, підкупаційної преси, сприяє вирішенню поставлених у дисертації завдань. Теоретико-методологічна основа дисертації і багаторівнева методика дозволили створити певний об’ємний образ досліджуваної ситуації.

– Основою тактики проникнення обох фракцій ОУН на територію Наддніпрянської України було формування похідних груп. Протягом липня – серпня 1941 р. оунівські похідні групи освоїли територію Житомирської і західних районів Київської областей. Встановлено, що саме тоді ці території були організаційно об’єднані, а вже формальне їх єднання відбулося весною 1943 р. Бандерівці, розбудовуючи власну організаційну мережу, намагалися поширити свій вплив на українське селянство, тоді як, мельниківці більше уваги приділяли облаштуванню культурно-освітньої та релігійної сфер життя міського українського населення.

Так, за неповними даними встановлено, що різні за кількістю членів осередки українських націоналістів були створені майже в 30 районах Житомирської та західної частини Київської областей. Загалом Житомирщина стала важливим плацдармом, який уможливив подальше поширення впливу українських націоналістів – бандерівців і мельниківців на інші регіони, у тому числі й на Київ.

– На початку нацистської окупації на території Житомирської і західних районів Київської областей основним напрямком діяльності членів обох фракцій ОУН була політична робота з місцевим населенням, соціально-економічна і культурно-освітня сфери. Такі заходи збільшили рівень підтримки українських націоналістів серед місцевого населення і стали першим реальним досвідом адміністративно-господарської роботи на теренах Наддніпрянської України. Часткове налагодження соціально-економічної та культурно-освітньої сфер сприяли виживанню частини місцевого населення, також дозволили хоча б якимось чином урізноманітнити життя, допомогли йому самоорганізуватись і самовиразитись.

– Установлення структур цивільної нацистської окупаційної влади на території Житомирської і західних районів Київської областей супроводжувалося впровадженням нового адміністративно-територіального поділу, ліквідацією Житомирського обласного управління, встановленням тотального контролю над усіма сферами життя місцевого населення. Ці заходи нацистів спричинили незворотні жертви серед військовополонених і цивільного населення, нанесли величезні збитки народному господарству регіону.

Із 1942 р., через розгром керівних центрів ОУН(М) і фактичну відсутність достовірної джерельної бази, лише діяльність ОУН(Б) на досліджуваній території є можливою для вивчення. Із другої половини 1942 р. розпочалося об'єднання районних проводів в окружні, що сприяло ефективнішому керівництву і налагодженню мережі зв'язку. Загалом для бандерівської Організації 1942 р. був визначальним у плані вироблення її керівництвом стратегії збройної боротьби з окупантами. Попри дискусії і вагання, в листопаді 1942 р. на військовій конференції бандерівців було прийнято рішення про початок формування власних збройних сил.

– Історія бандерівської ОУН 1943 р. позначена початком активної військової боротьби за створення самостійної України, яка відразу визначалася як двофронтова – проти нацистської окупаційної і представників радянської влади. Упродовж 1943 р. Житомирський обласний провід бандерівців уже складався з чотирьох окружних проводів – Бердичівського, Житомирського, Попільнянського, Пулинського, декількох районних та окремих оунівських осередків. У структуру Київського обласного підпілля ОУН(Б) входив Макарівський окружний провід.

Із травня – червня 1943 р. на Житомирщині й західній Київщині почали діяти рейдові військові загоны УПА, які здійснювали регулярні рейди по цій території до листопада 1943 р. Керівником більшості упівських рейдів був Ф. Воробець (“Верещака”). Поряд із рейдовими військовими одиницями упівців, із місцевих членів ОУН(Б) тут були створені та діяли окремі загоны, зокрема, боївки “Іскри”, “Жука”, “Палія”, і “Ярого”. Їхні бійці проходили військові вишколи на спеціальних курсах УПА в Ровенській області.

– Наприкінці жовтня 1943 р. через наближення частин Червоної армії структура і тактика Житомирського обласного проводу ОУН(Б) зазнали змін. Оунівці на деякий час припинили активну пропагандистсько-військову діяльність і перейшли у глибоке підпілля, де мали перечекаати проходження німецько-радянського фронту.

Отже, на кінець 1943 р., після відступу німецьких військ і повернення радянської влади в Житомирську й західні райони Київської областей, єдиною силою, яка їй протистояла, залишилася лише бандерівська ОУН.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

1. Ковальчук І. В. Нарис історії діяльності ОУН під проводом А. Мельника на Житомирщині у другій половині 1941 року / І. В. Ковальчук, С. В. Стельникович (особистий внесок дисертанта: аналіз історіографії, опрацювання джерел, написання 9 з 13 розділів, укладання іменного покажчика). – Житомир : Рута, 2011. – 188 с.
2. Ковальчук І. Поширення впливу ОУН-Б на Житомирщину в 1941 році / І. Ковальчук // Волинські історичні записки: зб. наукових праць. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т. 1. – С. 239–246.

3. Ковальчук І. В. Поширення впливу ОУН на Житомирщину в 1941 р. / І. В. Ковальчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 17. Серія : історія : зб. наукових праць / [за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2009. – С. 84–90.

4. Ковальчук І. Діяльність УПА на території Житомирської області в 1943 р. / І. Ковальчук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 16. – Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет, 2009. – С. 199–202.

5. Ковальчук І. Рейди групи „Тютюнник” і діяльність місцевих боївків УПА на території Житомирської області в 1943 році / І. Ковальчук // Південний архів. Історичні науки : зб. наукових праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2010. – Вип. 31–32. – С. 327–336.

6. Ковальчук І. Утворення і діяльність Житомирського міського проводу ОУН(М) у другій половині 1941 року / І. Ковальчук // Літопис Волині : Всеукр. науковий часопис. Ч. 8. – Луцьк : Вид-во ВНУ імені Лесі Українки, 2010. – С. 85–90.

7. Ковальчук І. Діяльність структур ОУН на території Житомирської та західних районів Київської областей у 1942 році / І. Ковальчук // Волинські історичні записки : зб. наукових праць. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Т. 5. – С. 91–98.

8. Ковальчук І. В. Формування похідних груп ОУН і їх проникнення на територію Житомирської та Київської областей у липні-серпні 1941 р. / І. В. Ковальчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі України. Вип. 3. – Луцьк : Вид-во ВНУ імені Лесі Українки, 2010. – С. 86–92.

9. Ковальчук І. Історіографічний аспект діяльності ОУН у 1940–1950-х роках на території Житомирської і західних районів Київської областей / І. Ковальчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки : зб. наукових праць. – Вип. 8. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 202–212.

10. Ковальчук І. Утворення і діяльність Житомирського обласного управління / І. Ковальчук // Український національно-визвольний рух ХХ ст. : ідейно-політичний, організаційний та військовий аспекти (до 90-річчя Другого Зимового походу, 70-річчя похідних груп ОУН та 70-річчя Олевської республіки) : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Житомир, 18–20 лист. 2011 р.). – Житомир : Рута, 2011. – С. 44–55.

АНОТАЦІЇ

Ковальчук І. В. Політично-військові і соціально-економічні складові діяльності ОУН та УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей (військова округа “Тютюнник”) у 1941–1943 рр. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню політично-військових і соціально-економічних складових діяльності ОУН і УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей (військова округа “Тютюнник”) у період нацистської окупації протягом 1941–1943 рр. Дослідження базується на широкій історіографічно-джерельній базі та побудовано за хронологічно-тематичним принципом. У дисертації вперше в українській історіографії висвітлена діяльність українських націоналістів від їхнього освоєння цієї території до повернення органів радянської влади. Визначено, що з 1942 р. було припинено функціонування осередків ОУН(М) і лише ОУН(Б) зберігала присутність на цих теренах саме як організована сила, яка впродовж 1942–1943 рр. чинила опір нацистському окупаційному режиму і боролася з радянськими партизанами.

Ключові слова: ОУН, УПА, військова округа “Тютюнник”, Житомирська і західні райони Київської областей, обласний, окружний, надрайонний, районний проводи, станиця, ланка, загін, боївка.

Ковальчук И. В. Политическо-военные и социально-экономические составляющие деятельности ОУН и УПА на территории Житомирской и западных районов Киевской областей (военный округ “Тютюнник”) в 1941–1943 гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Диссертация посвящена комплексному исследованию политическо-военных и социально-экономических составляющих деятельности ОУН и УПА на территории Житомирской и западных районов Киевской областей (военный округ “Тютюнник”) во время нацистской оккупации – на протяжении 1941–1943 гг. Исследование базируется на обширной историографическо-источниковой базе и построено за хронологическо-тематическим принципом. В диссертации впервые в украинской историографии освещается деятельность украинских националистов со времени их освоения этой территории и до возвращения органов советской власти. Установлено, что с 1942 г. было прекращено функционирование центров ОУН(М) и только ОУН(Б) сохранила присутствие в этом регионе именно как организующая сила, которая на протяжении 1942–1943 гг. оказывала сопротивление нацистскому оккупационному режиму и вела борьбу с советскими партизанами.

Ключевые слова: ОУН, УПА, военный округ “Тютюнник”, Житомирская и западные районы Киевской областей, областной, окружной, надрайонный, районный проводы, станица, звено, отряд, боёвка.

Kovalchuk I. V. The political-military and social-economic components of the OUN and UPA in Zhytomyr region and western districts of Kyiv region (group (VO) “Tiutiunnyk”) in 1941–1943. – Manuscript.

The thesis for candidate’s scientific degree in historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

The thesis is devoted to a comprehensive research on political-military and social-economic components of the OUN and the UPA in Zhytomyr and Kyiv regions of the western districts (group (VO) “Tiutiunnyk”) during the Nazi occupation – within 1941–1943. The research is based on a broad historiographical materials and is built according to the chronological and thematic principle. It must be admitted that there is still no specific research in the Ukrainian and foreign historiography, where the above mentioned scientific issues would be elucidated.

The investigation has shown that the arrival of both the OUN mobile groups to the territory of Zhytomyr region and afterwards in Kyiv region took place in late July 1941 – immediately after they had been occupied by the Wehrmacht. The Ukrainian nationalists launched large-scale activities with the creation of local authorities. The authorities of the Ukrainian administration in Zhytomyr and in the western districts of Kyiv region were under partial control of the OUN members until mid-November of 1941, when the Nazi civilian government took over. Great practical achievements marked the activities of the Ukrainian nationalists in Zhytomyr region and in the western part of Kyiv in socio-economic, cultural and educational spheres. It had established a number of social work schools, founded several publishing houses, recovered the activities of the majority of educational institutions; a community network for the nationalistic youth organization “Sich” had also been created. The theatrical repertoire was Ukrainised.

The paper states that since 1942 due to the repression of the Nazi occupational authorities the actual functioning of the central units of the OUN(M) on the territory of Zhytomyr region and the western districts of Kyiv region had been stopped. During 1942 the OUN(B) would repeatedly become the object of persecution by the German penal authorities. But it had not caused the decline of its organizational units. Successful methods of secrecy and clandestine activities had contributed to the fact that the boundary of the Bandera organization was able to quickly restore the lost personnel and material and technical means. Since mid-1942 the Banderas began to convert the local area leadership into the district one, which happened to improve management. The activities of the Ukrainian nationalists in 1942 were aimed at resisting the Nazi occupation regime and simultaneously at not contributing to strengthening the military power of the Soviet Union, including the Soviet partisans.

The research paper places a huge emphasis on the activities of the network of the OUN (B) and the military units of the UPA in 1943. It has been identified that since

the beginning of 1943 the Ukrainian nationalists switched to the active process of formation of their own military forces and proclaimed the tactics of two fronts – against the Soviet and Nazi occupational authorities. These decisions had become guidelines for the activities of the Banderas on the territory of Zhytomyr region and the western districts of Kyiv region. In 1943, the main focus was placed onto the expansion of organizational ranks, the creation of product bases, collecting of arms and ammunition and carrying out the propaganda and the agitation of the ideology of the Ukrainian nationalists among local residents. In mid-1943 Berdychiv, Zhytomyr, Makariv, Pulynskyy and Popelnyansky central units were acting within the boundaries of Zhytomyr region and the western part of Kyiv region.

The spring of 1943 was the time when the UPA groups were formed. The “Tiutiunnyk” group (VO) happened to be one of those groups. It extended its activities on the territory of Zhytomyr region and the north-western districts of Kyiv region. The main form of the Ukrainian rebel tactics in VO “Tiutiunnyk” was a raid. Since May of 1943 the departments of the UPA began to conduct raids on the territory of Zhytomyr region and on the western districts of Kyiv region, which, having faced a few interruptions lasted until November 1943. It was the time when the Red Army had liberated Kyiv region – and Zhytomyr region for the first time. Along with the raiding UPA detachments on the territory of Zhytomyr region and the western districts of Kyiv region the local units of the UPA were coordinated and formed from the local residents.

Key words: OUN, UPA, group (VO) “Tiutiunnyk”, Zhytomyr region and the western districts of Kyiv region, regional, area, area leadership, village, part, unit, local units of the UPA.

Підписано до друку 14.05.2012 р. Формат 60x90/16
Ум. друк. арк. 0.9. Обл.-вид. арк. 1.0.
Наклад 100. Зам. 116.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
ЖТ №10 від 07.12.04 р.
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

НБ НПУ

100153208

